

Abduktívne a deduktívne usudzovanie v pozitívnom práve¹

prof. PhDr. František Gahér, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

1. Dve zamerania myšlienkových postupov

Akú intelektuálnu prácu robí „ideálny“ sudca či advokát? Keď to zjednodušíme a odhliadneme od ich mnohých formálnych povinností, môžeme povedať, že sudca analyzuje stranami predložené dôkazy a skutkové tvrdenia, námietky, hodnotí dôkazy jednotlivo aj v ich súvislostiach, zisťuje nové skutočnosti výsluchom a pod. a na záver celého procesu argumentačného útočenia a obrany prijíma rozsudok. Advokát pri obhajobe či zastupovaní fyzických a právnických osôb v trestnom, civilnom či správnom konaní alebo pri vypracúvaní právnych analýz a expertíz robí mnohé myšlienkové operácie podobné ako sudca, najmä však hodnotí argumenty protistrany, formuluje a predkladá vlastné argumenty a námietky voči argumentom protistrany (v prospech zastupovanej osoby) a analyzuje právne texty.

Z hľadiska logiky a metodológie vied môžeme v tejto komplikovanej a mnohovrstvej činnosti vyčleniť dva odlišné myšlienkové postupy, ktoré však majú na seba špecifickým spôsobom nadväzovať: abduktívne a deduktívne usudzovanie.

1. O abduktívnom usudzovaní hovoríme vtedy, keď hľadáme najlepšie vysvetlenie daného skutku na základe dostupných alebo novo objavených vysvetlení (hypotéz) a faktickej evidencie (báza poznatkov). Výsledkom je stanovenie skutkovej podstaty. To je problém najmä metodologický a kognitívny v rámci oblasti právneho problému. Abduktívne úsudky nie sú deduktívne platné – nezabezpečujú prenos pravdivosti z predpokladov na záver, ale vysvetľujú to, čo sa stalo. Tento typ usudzovania je často používaný v každodennom usudzovaní i vo vedeckej praxi – napríklad pri určovaní diagnóz v medicíne.
2. O deduktívne usudzovanie ide vtedy, keď daný skutok na základe zistenej skutkovej podstaty úspešne subsumujeme pod určitú normu a odvodíme právnu reguláciu. To je problém logicko-právny. Úsudky majú byť deduktívne platné – zabezpečovať prenos pravdivosti z premís na záver, nie sú vysvetleniami, ale skôr predpoveďami toho, čo sa má stať.

2. Abduktívne usudzovanie

2.1 Vlastná abdukcia² (tvorba a výber hypotéz³ k daným faktom)

Skúmame bežnú životnú situáciu – ráno zistíme, že *Trávnik je mokrý* (F). Tento príklad s trávnikom sa môže zdať trochu detský či školometský, ale v odbornej literatúre sa stal paradigmatickým, pretože je z hľadiska pochopenia problematiky abdukcie veľmi „ústretný“.

Nech z doteraz *utvorených* a úspešne používaných relevantných *hypotéz* (závisia od našej rozhladenosti, vzdelania, skúsenosti) na vysvetlenie faktu mokrého trávniku *vyberieme* nasledovné tri:

H1: Ak pršalo, tak je trávnik mokrý. $A \rightarrow F$

H2: Ak niekto polieval trávnik, tak je trávnik mokrý. $B \rightarrow F$

H3: Ak praskol na trávniku gumený bazén, tak je trávnik mokrý. $C \rightarrow F$

kde výraz „ \rightarrow “ je implikátor a A, B, C označujú v poradí antecedenty jednotlivých implikácií.

Tieto hypotézy považujeme za konkurenčné, hoci je zrejmé, že všetky môžu byť spolu súčinné. Na to však nebudeme prihliadať.

Abduktívny úsudok pre hypotézu H1:

Premisa 1:	Trávnik je mokrý	F
Premisa 2:	Ak pršalo, tak je trávnik mokrý	$A \rightarrow F$
Záver:	Pršalo ⁴	A

To nie je logicky (deduktívne) správny úsudok, pretože záver nevyplýva logicky z predpokladov – pravdivosť predpokladov negarantuje pravdivosť záveru. Celý úsudok je len jedno z možných vysvetlení faktu, že trávnik je mokrý. Pokiaľ nezískame dodatočné relevantné informácie, rovnako presvedčivé vysvetlenie ponúkajú aj konkurenčné hypotézy H2 a H3.

Uvedené abduktívne vysvetlenie (explanácia) má z hľadiska metodológie nasledujúcu skladbu:

1. **Pozorovaný fakt** F plní úlohu **explananda** – toho, čo má byť vysvetlené, predmet vysvetlenia. Môžeme to vyjadriť napríklad otázkou *Prečo sa F stal?*
2. **Hypotéza**⁵ $A \rightarrow F$ je podklad (teória alebo zákon či pravidlo) na základe ktorého zdôvodníme vysvetlenie. Pre prípad príčinného vysvetlenia⁶ hypotézu môžeme opísať napríklad takto: *Ak nastala taká a taká príčina, tak nastane taký a taký účinok.*
3. **Vysvetľujúca okolnosť** (príčina) A – je vlastným **explanansom** a môže ju vyjadriť ako odpoveď na otázku *Prečo sa F stal?: Pretože nastala príčina A.*

Všeobecná schéma abduktívneho vysvetlenia s jednou hypotézou:

Pre kauzálny model vysvetlenia:

Explanandum	Účinok
Hypotéza	Empirická generalizácia (zákon)
Explanans	Príčina

Ktorá z alternatívnych hypotéz bude podkladom presvedčivejšieho či pravdepodobnejšieho vysvetlenia, bude výsledkom ich testovania a eliminácie (vylučovania). V kauzálnom modeli vysvetlenia môžeme hovoriť, že hľadáme príčinu zjavného faktu na základe kauzálnej väzby, vyjadrenej v zákone.

2.2 Redrodukcia – testovanie a eliminácia hypotéz

Aby sme mohli niektoré z konkurenčných hypotéz vylúčiť, musíme získať dodatočné poznatky. Dajme tomu, že sme dodatočne zistili, že *Nepršalo* ($\neg A$), čo vylučuje hypotézu H1.

Ďalším skúmaním sme zistili, že na trávniku položený bazén nie je prasknutý ($\neg C$), čo vylučuje hypotézu H3. Všetky východiskové i dodatočne zistené fakty spolu môžeme označiť za poznatkovú bázu (PB). Najlepším vysvetlením faktu F na základe poznatkovej bázy PB je hypotéza H2 a v nej vyjadrená dostatočná podmienka, že *Niekoľko (Peter) polial trávnik*.

Výsledok abduktívneho usudzovania na základe dodatočne zistených faktov môžeme vyjadriť schémou (AbEx):

$$\begin{array}{l}
 \text{(AbEx)} \quad F \\
 ((A \rightarrow F) \wedge A) \rightarrow F \\
 ((B \rightarrow F) \wedge B) \rightarrow F \\
 ((C \rightarrow F) \wedge C) \rightarrow F \\
 \hline
 \neg A \wedge \neg C \\
 B
 \end{array}$$

Pre fakt F je podľa tohto abduktívneho úsudku vysvetľujúcim faktorom okolnosť B.

Ak abduktívne usudzovanie zameriame priamo na jednotlivé hypotézy a cieľom bude výber „najlepšej“ hypotézy zo súboru konkurenčných (alternatívnych) hypotéz, tak schému eliminácie dvoch hypotéz z troch môžeme vyjadriť schémou (AbEl) nasledovne:

$$\begin{array}{l}
 \text{(AbEl)} \quad F \\
 (H1 \wedge A) \rightarrow F \\
 (H2 \wedge B) \rightarrow F \\
 (H3 \wedge C) \rightarrow F \\
 \hline
 \neg A \wedge \neg C \\
 H2
 \end{array}$$

Hypotéza H2 ($B \rightarrow F$) je na základe poznatkovej bázy PB najlepšou z konkurenčných hypotéz na vysvetlenie faktu F.

Aby sme schému (AbEx) mohli považovať za adekvátny model abduktívneho vedeckého vysvetlenia, tak musia byť splnené ešte ďalšie podmienky – ide najmä o tieto:⁷

1. Hypotézy sú v súlade s určitým vedeckým teoretickým systémom (prvkom systému?).
2. Hypotézy sú vyjadrené v rovnakej konceptuálnej sústave, ako je vyjadrený vysvetľovaný fakt F.
3. Zo žiadnej z hypotéz nie je deduktívne odvoditeľný vysvetľovaný fakt F.
4. Zo žiadnej z hypotéz ani z faktu F nie je deduktívne odvoditeľná vysvetľujúca okolnosť B.

Zhrnutie: Vysvetlenie faktu mokrosti trávniku na základe hypotézy, že to bolo spôsobené Petrovým polievaním, je najlepším z dostupných hypotéz vzhľadom na poznatkovú bázu PB. Na rozdiel od predpovedania budúcich udalostí (predikcia), ide o „predpovedanie“ do minulosti (retrodikcia) – predpovedanie toho, čo spôsobilo skúmanú okolnosť.

Ak by sme pri preverovaní hypotéz dodatočne zistili, že trávnik nik nepolial, tak žiadna z uvedených hypotéz, resp. žiadna z okolností A, B, C by nevysvetľovala mokrosť trávniku. V situácii, keď sme eliminovali všetky uvažované hypotézy, musíme pristúpiť k tvorbe či objavovaniu nových hypotéz. Vychádzame z princípu, že príčiny (dôvody) okolnosti (dôsledku) F môžu byť rôzne, inak povedané, dostatočných nezávislých podmienok pre vznik okolnosti F môže byť viac.

Typickým abduktívnym usudzovaním je diagnostika choroby na základe jej príznakov. Podobné abduktívne úsudky môže uskutočňovať vyšetrovateľ, kriminalista, advokát či sudca, keď chce nadobudnúť najlepšie vysvetlenie toho, čo sa stalo, čo viedlo k takému a takému skutku. Napríklad vysvetľovaným faktorom bude úmrtie osoby XY, vybranými konkurenčnými hypotézami (vyšetrovacími verziami) budú prirodzené úmrtie, násilná smrť a samovražda. Vyšetrovaním boli zistené fakty, ktoré vylučujú prvú a tretiu hypotézu a najlepším vysvetlením sa stane hypotéza násilnej smrti.

3. Deduktívne usudzovanie

3.1 Logické usudzovanie z normatívnych viet nie je možné?

Ak sudca dospeje na základe dôkazov, tvrdení strán a výsluchov k najlepšiemu vysvetleniu či pevnému presvedčeniu o tom, čo sa stalo, musí zapojiť do hry okrem právnej erudície a znalosti právnych predpisov aj *deduktívne usudzovanie*, pretože má vyniesť rozsudok. Rozsudok má byť logicky zdôvodnený a presvedčivý.⁸

Kým priročíme k explikácii dedukcie v práve, musíme si pripraviť aspoň v náznakoch pôdu a uviesť niektoré súvislosti, pretože možnosť aplikácie logiky na právne normy bola opakovane spochybňovaná najmä od čias vzniku logického empirizmu.

Dánsky logik Jørgen Jørgensen (1937/38) ukázal,⁹ že existuje rozpor medzi všeobecne uznávanou definíciou (logického) vyplývania a bežnou praxou usudzovania s rozkazovacími vetami. Jadro rozporu spočívalo v otázke pravdivosti noriem. Logici definujú vyplývanie ako takú reláciu medzi premisami a záverom, ktorá zachováva prenos *pravdivosti* z premís na záver.

V úsudkoch, kde by niektorá z premís, prípadne záver boli vyjadreniami príkazov či zákazov v tvare imperatívu, by sme nemohli hovoriť o vyplývaní, pretože o imperatívnych vetách zvyčajne nehovoríme, že sú pravdivé alebo nepravdivé.

Ako príklad Jørgensen uvádza úsudok so zmiešanými premisami (heterogénny):

(U1) Plň svoje sľuby!
Toto je tvoj sľub.
Plň tento sľub!

Takéto – intuitívne správne – úsudky by nemali byť podľa definície správne (dilema). Jadro Jørgensenovej dilemy (či skôr trilemy) môžeme vyjadriť nasledovne:

JD1: Preskripcie (proskripcie) nie sú pravdivé alebo nepravdivé.

JD2: Úsudky, ktorých záver nemá pravdivostnú hodnotu, nemôžu byť správne.

JD3: Niektoré úsudky, v ktorých premisách a záver je preskripcia, sú logicky správne.

Všetky uvedené tézy sa zdajú byť prijateľné. Ako celok sú však tieto tézy zjavne nezlučiteľné a aspoň jedna (alebo dve) musia byť odmietnuté.

Jørgensen navrhuje okrem iného tieto dve riešenia:

I. Rozčleniť imperatív na dve zložky a manipulovať len s deskriptívnou zložkou, ktorou je vlastne veta o jeho splnení. K príkazu *Zavri okno!* je to veta *Okno je zavreté*. Podľa takéhoto prístupu, ktorý môžeme označiť ako *denormativizácia*, nepotrebujeme žiadnu špeciálnu logiku imperatívov.

II: Považovať imperatív za samostatný, alebo dokonca za primárny spôsob vyjadrovania.

Veď jazyk ako špecifický systém foriem komunikovania a správania sa mohol vzniknúť ako nástroj na kontrolu konania iných členov spoločnosti v hovorcovom okolí. Potom by imperatívy boli *najzákladnejšie jazykové výpovede*, z ktorých sa oznamovacie vety rozvinuli. Mohli by sme túto cestu vyjadriť sloganom: *Na začiatku boli príkazy, nie oznamy*.

Náš návrh riešenia problému je veľmi jednoduchý, ale obchádza riešenia, ktoré sú poskytované v hlavnom prúde logiky, ktorá sa zaoberá *príkazmi* (preskripciami), *zákazmi* (proskripciami), *dovoleniami* (a zmocneniami) a nazýva sa *deontickou logikou*.¹⁰ Hlavná idea spočíva v podobnom kroku, ako uskutočnil Frege pri vysvetľovaní pojmu čísla. Frege v konfrontácii s prevažujúcim empirickým vysvetlením pojmu čísla, ktorého populárnou formuláciou je vyjadrenie: „číslo dva sú dva prsty bez prstov“, požaduje, aby sa čísla vzťahovali na všetko počítateľné, a teda aj na abstraktné entity, nielen na veci z časopriestoru. My navrhujeme, aby sa vzťah vyplývania rozšíril na všetko usudzovateľné – nielen na empirické a analytické

ké fakty, ale špeciálne aj na sociálne fakty a normy, akými sú príkazy, zákazy, dovolenia a zmocnenia.

3.2 Sociálne fakty a zákony

Špecifickým fenoménom pre objektívne právo sú sociálne fakty a normy. Okrem skúsenostných – empirických faktov (*E-fakty*) a analytických faktov – logických, matematických faktov a rôznych klasifikačných, definičných a pod. právd (*A-fakty*), môžeme identifikovať fakty, ktoré sú sociálne. Empirický fakt vyjadruje napríklad veta (V1):

(V1) Prší.

Analytický fakt vyjadruje napríklad veta (V2):

(V2) $2 + 2 = 4$

Sociálny fakt vyjadruje napríklad veta (V3):

(V3) Cti otca i matku svoju!

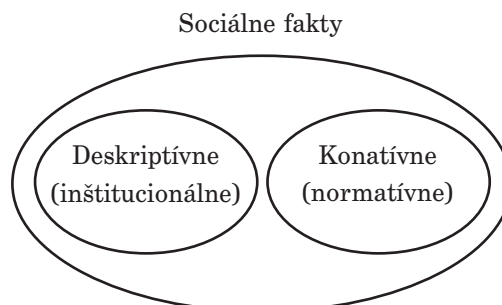
Sféra sociálnej skutočnosti, ktorú spontánne či uvedomene spoluvytvárajú členovia spoločnosti, môže na človeka doliehať oveľa silnejšie, ako náhodné empirické udalosti. Niektorí autori¹¹ o sociálnych faktoch a normách hovoria ako o *gramatike spoločnosti*.

V odbornej literatúre sa pod označením „sociálne fakty“ myslia aj tzv. *inštitucionálne fakty*, ktoré sú *deskriptívne* a o ktorých má zmysel priamo sa pýtať, či sú pravdivé alebo nepravdivé, a to rovnako, ako o „prírodných“ empirických faktoch. Príkladom inštitucionálneho sociálneho faktu je tvrdenie (IF):

(IF1) *Súčasne platný Občiansky zákonník bol prijatý ako zákon č. 40/1964 Zb., ale aj konštatácia (IF2)*

(IF2) *Vadu na tovare nemožno odstrániť., pretože na ich vyjadrenia sú použité pojmy, ktoré vychádzajú zo sociálnej skutočnosti alebo sa jej týkajú, referujú na ňu.*

Nás však zaujímajú najmä sociálne fakty, ktoré nie sú na prvý pohľad deskriptívne, ale sú napr. *preskriptívne* (prikazujúce konanie), *proskriptívne* (zakazujúce konanie) a pod. Takými sú napríklad individuálne príkazy alebo všeobecné normy spoločenského správania. Takéto sociálne fakty môžu pôsobiť ako stimul, nátlak na konanie adresáta. Podľa týchto sociálnych faktov sa – na rozdiel od inštitucionálnych faktov – dá konať alebo zdržať konania.¹² Preto budeme o nich aj hovoriť, že sú *konatívne* alebo tiež *normatívne*. Na druhej strane nezvykne o nich hovoriť, že sú alebo nie sú pravdivé rovnakým spôsobom, ako deskriptívne fakty. Konatívne sociálne fakty sa od inštitucionálnych faktov odlišujú práve svojou stimulačnou funkciou, pobádaním subjektu, adresáta¹³ k činnosti.

Spoločenský mikrokozmos konatívnych faktov môžeme označiť ako *oblasť sociálnych faktov* v užšom slova zmysle a ustálené všeobecné pravidlá správania sa ako *S-normy* či *S-pravidlá* alebo *S-zákony*.

S-fakt bude označovať pravidlo, návod na konanie, ktoré sa vzťahuje na konanie toho-ktorého konkrétneho subjektu (jednotlivca či inštitúcie). S-norma či S-pravidlo bude označovať pravidlo, ktoré sa vzťahuje na konanie ktoréhokolvek (každého) jednotlivca danej skupiny, prípadne celej spoločnosti. Niekedy tento rozdiel nebude dôležitý a nebudeme medzi S-faktami a S-pravidlami rozlišovať.

Za priam neprekonateľný rozdiel medzi E-faktmi a A-faktmi na jednej strane a na druhej strane S-faktmi sa považuje otázka pravdivosti: S-fakty nie sú pravdivé alebo nepravdivé v takom istom zmysle, ako sú pravdivé E-fakty alebo A-fakty. Dokonca niektorí autori tvrdia, že vôbec nemá zmysel hovoriť o akejkolvek pravdivosti S-faktov – tie patria do ríše *Sollen*, nie *Sein*. Je naozaj tento rozdiel neprekonateľný? Na druhej strane sa nájdu aj takí autori, ktorí pripisujú bez zdráhania normatívnym vetám pravdivostnú hodnotu – napríklad Lewis.¹⁴

E-fakty sú *náhodne* pravdivé, A-fakty sú *nutne* pravdivé, ale všetky sú *nezávislé* nielen od ktoréhokolvek jednotlivca a jeho názorov, ale aj od *spoločnosti vôbec* i od ľubovoľného jazyka, v ktorom by boli vyjadrené.

Naproti tomu sú S-fakty závislé od tej ktorej spoločenskej skupiny, spoločenstva či celej spoločnosti. Vo vzťahu k jednotlivcovi však S-fakty a S-normy pôsobia ako nezávislé a objektívne, podobne ako E-fakty a E-zákony či A-fakty a A-zákony. Keďže S-fakty a S-normy *platia* rovnako objektívne, môžeme ich v tomto zmysle považovať za svojim spôsobom *pravdivé – platné pre danú spoločnosť v danom čase*. Na rozdiel od E a A-faktov/zákonov sú teda *závislé* od tej ktorej spoločenskej skupiny, spoločenstva či celej *spoločnosti*. Vo vzťahu k jednotlivcovi však S-fakty a S-normy pôsobia ako nezávislé a objektívne, podobne ako E-fakty a E-zákony či A-fakty a A-zákony. Pracujeme s nimi ako s faktami či zákonmi svojho druhu – vieme na ne aplikovať logiku a usudzovať z jedných na druhé.

Okrem závislosti od spoločnosti je tu však ešte jeden dôležitý rozdiel: na rozdiel od E-zákonov a A-zákonov môžu byť sociálne normy *porušované* či *nedodržiavané*. Formulácie typu „Bol porušený prírodný zákon“ či konkrétnejšie „Bol porušený zákon gravitácie“ nedávajú zmysel (nemôžu byť pravdivé), na druhej strane formulácie typu „Bol porušený zákon o rodine“, „Bolo porušené pravidlo slušného správania“ sú zmysluplné a často používané. Pri normách sa okrem ich porušenia rozlišuje medzi adresným konaním subjektu podľa normy a konaním v súlade s normou, ktoré nie je priamo podnietené normou, ale s ňou súvisí.¹⁵

Náš záujem smeruje k najdôležitejším systémom sociálnych noriem, ktoré sa týkajú celého spoločenstva či celej spoločnosti a v ktorých v úlohe *autority* vystupuje *celé spoločenstvo* či *celá spoločnosť*. Takéto normy sa odbornej literatúre označujú ako *sociálne konštitutívne normy*,¹⁶ čo si však nesmieme zamieňať za v práve používané spojenie *konštitutívne právne akty*. Normy ako pravidlá nie sú priamo aktmi nejakého druhu, hoci vznikajú právnymi aktmi rôznych druhov, s ktorými sa však chybne stotožňujú. Právne systémy môžeme považovať za systavy *explicitne vyjadrených (zverejnených)* sociálnych konštitutívnych noriem.

Ide o systavy noriem, ktoré sú v jazyku *výslovne vyjadrené, napísané* a regulujú určitý dôležitý výsek či oblasť spoločenských aktivít aj pomocou na to vytvorených *špeciálnych inštitúcií*, ktoré majú hlavné kompetencie spravidla *písomne vymedzené*.

3.3 Sémantika právnych noriem

Skúmanie jazyka sa zvyčajne člení na syntaktiku (pravidlá správneho utvárania jednoduchých výrazov a správneho spájania), sémantiku (skúmanie významov správne utvorených jazykových výrazov) a pragmatiku (skúmanie spôsobu použitia jazykových výrazov). Syntax jazyka nemá byť samoúčelná, ale má byť pomocníkom sémantiky. Nás bude zaujímať predovšetkým sémantika právnych noriem a ich významová odlišnosť od iných druhov jazykových výrazov.

Pri skúmaní prírody nás zaujímajú najmä všeobecné korelácie empirických faktov. Vyjadrenia takýchto prepojení nazývame prírodné zákony. Ide o všeobecné prepojenia celých tried *E*-faktov, kde jedny podmieňujú existenciu druhých na podklade *kauzálnych* väzieb.

Typickými právnymi normami sú všeobecné podmienkové spojenia empiricky zistiteľnej skutočnosti (*E*-faktu) a tzv. *dispozície normy* – právnej regulácie (*S*-fakt: *príkaz, zákaz, dovoľenie, zmocnenie*), ktorá vyjadruje návod na dosiahnutie želaného stavu vecí. Keďže tieto normy obsahujú aj empirickú a rýdzo normatívnu zložku, označujeme ich ako *heterogénne normy*. V takejto norme však právna regulácia nie je aktivovaná – až splnenie dostatočnej *E*-podmienky ju uvedie do aktívneho stavu, aktívnej platnosti, alebo v prípade nutnej podmienky jej nespĺnenie stanovuje nemožnosť uplatnenie právnej regulácie.

Syntaktickými prostriedky na tvorbu *S*- faktov/noriem a zároveň prostriedkom ich identifikácie sú predovšetkým modálne slovesá typu *môže, smie, nemusí, nesmie, musí* a pod. Hoci sa v právnych textoch nevyskytujú slovesá v imperatívoch, predsa sa často slovesá, použité v oznamovacom spôsobe v prítomnom čase chápu ako vyjadrenia príkazov či zákazov. Ide o tzv. gnómicky čas, v ktorom nie je explicitné smerovanie časového vektora, ale toto smerovanie sa predpokladá: „... v ktorom sa minulý dej aktualizuje do prítomnosti tak, že sloveso už nevyjadruje dynamický príznak, ale výsledok deja, t. j. stav“.¹⁷

Ak akceptujeme sociálne fakty a zákony ako fakty a zákony svojho druhu, tak nemáme prekážku aplikovať logiku v oblasti práva. Pri zmiešaných premisách napríklad z *E*-faktov a *S*-zákonov môžeme pomocou *A*-zákonov odvodiť nový *S*-fakt. Prepojenie *E*-faktov a *S*-faktov je umožnené aj tým, že už samé *S*-normy v sebe spájajú tieto oblasti: *E*-fak býva v norme uvedený ako podmienka pre *S*-fakt. *S*-normy sú takto (najmä) všeobecné podmienkové spojenia v smere od *E*-faktov k *S*-faktom.

Zhrnutie: právne normy sú zložené z atómov, ktoré sú podmienkovými spojeniami *E*-faktov s *S*-faktami a sú vyjadrené najmä vo forme podmienkových súvetí.

3.4 Dostatočná podmienka a Modus ponens

Schéma $B \rightarrow \Phi$ označujeme zloženú štruktúru súvetí, kde význam prvej vety (*E*-fakt) je vo vzťahu *dostatočnej podmienky* k významu druhej vety (číry *S*-fakt – právna regulácia). Na vyjadrenie dostatočnej podmienky používame spojenie *ak – tak –*, *pokiaľ –* (ang. *if – then –*).

Takýto most od *E*-faktu k *S*-faktu je arbitrárny (ako celok je to konvenčná pravda) a má podobu logickej väzby.

(V4) *Ak niekto nájde stratenú vec, tak (ten) je povinný ju vydať vlastníčkovi.*¹⁸

Deduktívne pravidlo, ktoré má ako jednu premisu vyjadrenie dostatočnej podmienky, je pravidlo *Modus ponens* s konkretizáciou (MP):

$B \rightarrow \Phi$ *Ak niekto nájde stratenú vec, tak (ten) je povinný ju vydať vlastníčkovi.*
 B _____ *Peter našiel stratenú vec.*
 Φ _____ *Peter je povinný vydať stratenú vec vlastníčkovi.*

Pravidlo *Modus ponens* je deduktívnym pravidlom logického vyplývania – pravdivosť premís zaručuje pravdivosť záveru (konklúzie).

Log. schéma	metodol. opis	právne termíny	log. termíny (tradičné)
$B \rightarrow \Phi$	Hypotéza ¹⁹	Právna norma	Veľká premisa
B _____	Emp. fakt	Skutok	Malá premisa
Φ	Predikcia	Právna regulácia	Záver (dôsledok)

3.5 Porovnanie abdukcie a dedukcie v práve

Ak chceme porovnať abdukciu a dedukciu a budeme vychádzať z postupu pri abdukcii, tak úsudky začínajú faktom, ktorý treba vysvetliť, čomu v dedukcii zodpovedá skutok (malá premisa), ktorú treba subsumovať, čiže poradie veľkej a malej premisy je obrátené oproti štandardným príkladom pre dedukciu.

Abdukcia ako (vedecké) vysvetlenie:	Dedukcia ako zdôvodnenie:
Účinok	Skutok
<u>Prírodný zákon</u>	<u>Právna norma/zákon</u>
Príčina	Právny dôsledok

V bežnej praxi abduktívne vysvetlenie často neobsahuje prírodné zákony, ale len empirické generalizácie či iné hypotetické korelácie, ktoré môžu, ale nemusia byť v súlade s prírodnými zákonmi.

3.6 Nutná podmienka a Modus tollens

Druhou základnou schémou právnych noriem je vyjadrenie **nutnej podmienky** (C) právnej regulácie Ψ : ($\Psi \rightarrow C$) a sú vyjadrované konektormi *-len pokiaľ-*, *-len vtedy, keď-* či *-iba ak-* (ang. *-only if-*). Nutné podmienky bývajú súčasťou komplexnej dostatočnej a nutnej podmienky právnej regulácie.

(V5) ...*Ak tieto osoby prekročia svoje oprávnenie, vznikajú práva a povinnosti právnickej osobe, **len pokiaľ** sa právny úkon týka predmetu činnosti právnickej osoby a **len vtedy, ak** ide o prekročenie, o ktorom druhý účastník nemohol vedieť.*²⁰

Pravidlom deduktívneho odvodzovania, ktoré sa hodí na takéto normy, je pravidlo Modus tollens:

(MT)	$\Psi \rightarrow C$	<i>Práce a náklady do rozpočtu nezahrnuté možno účtovať iba vtedy, ak ich schválil objednávateľ písomne.</i> ²¹
	$\neg C$	<i>Objednávateľ písomne neschválil práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu</i>
	$\neg \Psi$	<i>Práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu nemožno účtovať.</i>

Treba zdôrazniť, že logicky nemôžeme odvodiť právnu reguláciu, ale len to, že právna regulácia nevyplýva z premís vtedy, keď nebola splnená nutná podmienka. Podmienka a podmienené si oproti norme s dostatočnou podmienkou vymenili miesta – podmienené je v pozícii prvého člena implikácie (antecedenta) a podmienka v pozícii druhého člena (konzekventa): Ak by sme zachytili vektor času zložiek takejto implikácie, tak nemá kladný, ale záporný smer: empirická podmienka časovo predchádza podmienenému.

Abduktívne usudzovanie zodpovedajúce tejto schéme môže mať dve odlišné podoby, podľa toho, čo sa vysvetľuje. Buď vysvetľujeme platnosť právnej regulácie (S-fakt), alebo vysvetľujeme fakt vykonania právnej regulácie (E-fakt). V prvom prípade vysvetľujeme oprávnenosť právnej regulácie Ψ napríklad v situácii, keď táto regulácia ešte nebola byť vykonaná. Abduktívna schéma, resp. úsudok by mali mať nasledujúci tvar:

(Ab1)	Ψ	<i>Práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu možno účtovať.</i>
	$\Psi \rightarrow C$	<i><u>Práce a náklady do rozpočtu nezahrnuté možno účtovať iba vtedy, ak ich schválil objednávateľ písomne.</u></i>
	C	<i>Objednávateľ písomne schválil práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu</i>

kde vysvetľujúcou okolnosťou je empirický fakt splnenia podmienky ustanovenia právnej normy. Takouto abdukciou neodvodzujeme právnu reguláciu, ale usudzujeme na možné vysvetlenie toho, prečo je právna regulácia platná.

V druhom prípade vysvetľujeme už empirický fakt *vykonania* právnej regulácie (*E*-fakt) napríklad v situácii bilancovania. Ak konštatovanie vykonania právnej regulácie Ψ označíme ako **Exe**(Ψ) (*execution* Ψ), tak abduktívna schéma, resp. úsudok budú mať nasledujúci tvar:

- (Ab2) **Exe**(Ψ) *Práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu boli účtované.*
 $\Psi \rightarrow C$ *Práce a náklady do rozpočtu nezahrnuté možno účtovať iba vtedy, ak ich schválil objednávateľ písomne.*
C *Objednávateľ písomne schválil práce a náklady nezahrnuté do rozpočtu*

Takouto abdukciou neodvodzujeme právnu reguláciu, ale usudzujeme na možné vysvetlenia toho, prečo mohla (mala) byť právna regulácia vykonaná. Zdôrazňujeme, že rozdiel medzi právnou reguláciou ako *S*-faktom a konštatáciou jej vykonania ako *E*-faktu je zásadný pre správne porozumenie štruktúry perfektnej právnej normy. Jej neskrátenú štruktúru môžeme zachytiť nasledovne:

(PPrN)

1. Ak Hypotéza, tak Dispozícia. $E1\text{-fakt} \rightarrow S1\text{-fakt}$
2. Ak Hypotéza a **nevykonaná** Dispozícia, tak Sankcia. $(E1\text{-fakt} \wedge \neg E2\text{-fakt}) \rightarrow S2\text{-fakt}$

V druhom bode sa už nevyskytuje negácia samej Dispozície²² ako *S*-faktu, ale ako zložka empirického faktu – konštatácie nevykonania dispozície (\neg Exe(Ψ)).

3.7 Výnimka a jej interpretačné zosilnenie

Výrazom, ktorý sa v našom práve v minulosti používal na vyjadrenie výnimky (negatívnej dostatočnej podmienky – NDP), je konektor *ibaže*²³ (slovensky i česky *leďže*, ang. *unless*, nem. *es sei denn*²⁴). V našom občianskom zákonníku môžeme nájsť 25 jeho výskytov, s ním synonymné spojenie *es sei denn* má v BGB podľa nášho počítania približne 116 výskytov. Na vyjadrenie výnimky sa používajú aj spojenia *vtedy*, *keď nie*, *ak nie*, *pokiaľ nie*, zriedkakedy tiež konektor *okrem ak* (dva výskyt v OZ). V našej novodobej legislatíve sa od spojky *ibaže* upustilo, a to možno aj preto, že v súčasnosti v bežnom jazyku prevláda použitie slova *ibaže* v odlišnom význame – vo význame *avšak*, *ale*. Spojku *ibaže*, použitú v právnych normách si nesmieme zamieňať za spojku *iba ak* (vyjadrenie nutnej podmienky), pretože majú zásadne odlišný význam. Žiaľ, túto chybu podporuje aj prekladateľská prax najmä v oblasti anglofónnych filmov, kde býva anglická spojka *unless* často prekladaná chybne práve ako spojka *iba ak*. Výnimka či negatívna dostatočná podmienka býva používaná v ustanoveniach noriem v zrefazení s inými podmienkami, napríklad aj s inou negatívnou podmienkou:

(V6) *Ústny návrh zaniká, ak sa neprijal ihneď, ibaže z jeho obsahu vyplýva niečo iné.*²⁵

Toto ustanovenie môžeme parafrázovať:

(V6*) *Ústny návrh zaniká, ak sa neprijal ihneď, pokiaľ z jeho obsahu nevyplýva niečo iné.*

Logickú štruktúru tohto ustanovenia zachytáva schéma (NDP):

(NDP) $(\Psi \leftarrow \neg D1) \leftarrow \neg D2$

Veta za spojku *ibaže* býva často negovaná:

(V7) *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri, ibaže ju nemohol odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*²⁶

V takom prípade máme súvetie, ktorej logickou štruktúrou je schéma (NDP*):

(NDP*) $\Psi \leftarrow \neg \neg D$,

ktorá je podľa logického zákona o dvojitej negácii zhodná so štruktúrou bez negácie:

(NDP**) $\Psi \leftarrow D$,

a z negatívnej podmienky sa v obrátenej implikácii stane pozitívna dostatočná podmienka:

(V7*) *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri, **pokiaľ** ju mohol odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*

Metodologickými interpretačnými postupmi môže byť zosilnené toto ustanovenie na ekvivalenciu, utvorenú spojkou *vtedy a len vtedy, keď* alebo *práve vtedy, keď* (\Leftrightarrow) (EP):

(V8) *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri **vtedy a len vtedy, keď** ju mohol odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*

V takom prípade môžeme v situácii, keď D je empirickým faktom, použiť deduktívne pravidlo odlúčenia ekvivalencie (OE):

(OE1) $\Psi \Leftrightarrow D$ *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri **vtedy a len vtedy, keď** ju mohol odvrátiť pri vynaložení odbornej starostlivosti.*

_____ D *Uschovávateľ mohol pri vynaložení odbornej starostlivosti odvrátiť škodu na ul. list. cennom papieri.*

Ψ *Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri*

a odvodiť právnu reguláciu Ψ (*Uschovávateľ zodpovedá za škodu na uloženom listinnom cennom papieri*), ktorá z pôvodného ustanovenia (V7) nevyplývala. Zdá sa mi, že takéto interpretačné zosilnenie robia právnici v praxi akosi automaticky, akoby nerozlišovali medzi spojkami *vtedy, keď* či *pokiaľ* a spojkami *vtedy a len vtedy, keď* alebo *práve vtedy, keď*.

Musíme zdôrazniť, že malou premisou môže byť len empirický fakt, nie právna regulácia (S-fakt). Obrátený postup podľa symetrického pravidla odlúčenia ekvivalencie nie je ako predikcia zmysluplný:

(OE2) $\Psi \Leftrightarrow D$

Ψ _____

D

Z právnej regulácie nemôžeme štandardne odvodiť empirickú skutočnosť – empirický fakt D je dostatočnou a nutnou podmienkou právnej regulácie, nie naopak – ide o „nesymetrickú“ ekvivalenciu.²⁷ Výnimočnou situáciou sú právne domnienky, kde právna regulácia kreuje právny stav, ktorý nadobudne povahu empirického faktu – je kváziempirickým faktom. Ak je odvodená právna regulácia, ktorá ho kreuje, môže byť táto domnienka použitá ako malá premisa v deduktívnych úsudkoch.

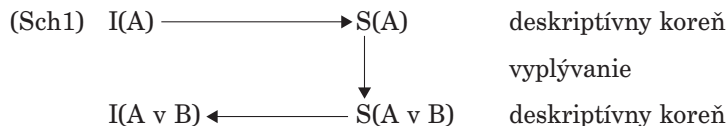
Drvivú väčšinu pozitívnych právnych regulácií a dokonca aj tie, ktoré sa v aristotelovskej tradícii nazývajú *kategorické normy* (*Každý sa rodí slobodný.*), môžeme preformulovať na ustanovenia s podmienkovou štruktúrou s dostatočnou (pozitívnu alebo negatívnu) a/alebo nutnou podmienkou (pozitívnu alebo negatívnu) ako základnou.

4. Logika imperatívov je spochybnená?

4.1 Rossov paradox

Hoci praktickí právnici nemajú problém s aplikáciou logiky na heterogénne právne normy alebo vety, vyjadrujúce číre právne regulácie, niektorí teoretici – či už práva, alebo normatívnych vied vôbec – predkladajú príklady, ktoré akoby vzdorovali hladkej aplikácii logiky na samé normy. Nemáme priestor na to, aby sme urobili čo i len stručný prehľad vývoja tejto bohatej diskusie.²⁸ Len ako ukážku uvedieme tzv. Rossov paradox a naznačíme jedno možné východisko, ktoré dáva v istom zmysle za pravdu praktickým právnikom.

Známy predstaviteľ škandinávskej školy právneho realizmu dánsky právnik a filozof Alf Ross (1941) preskúmal možnosť riešenia Jørgensenovej dilemy, vychádzajúc z jeho prvého návrhu. Medzi imperatívmi (normami) a ich deskriptívnymi koreňmi, ktoré vlastne vyjadrujú splnenie príkazu (normy), platí paralelizmus: z príkazu „vyplýva“ iný príkaz vtedy a len vtedy, keď z deskriptívneho koreňa príkazu (vety o jej splnení) v úlohe predpokladu vyplýva deskriptívny koreň príkazu (veta o jej splnení) v závere. Keďže stále nepripúšťal hovorenie o normách (príkazoch) ako pravdivých a nepravdivých, navrhol o nich hovoriť ako o platných (valid) a neplatných (invalid).²⁹ Schému (Sch1) tohto vysvetlenia, kde $I(A)$ je jednoduchý príkaz, $I(A \vee B)$ je disjunktívny príkaz a $S(A)$, resp. $S(A \vee B)$ sú ich deskriptívne korene, môžeme zaznačiť nasledovne:

Sám Ross však predložil k takto logicky platnému úsudku paralelný úsudok s imperatívmi, ktorý bol podľa neho zjavne neprijateľný:

<u>!A</u>	<u>Hod' tento list do schránky!</u>	<u>Tento list hodil do schránky.</u>
!(A v B)	Hod' tento list do schránky alebo ho spál!	Tento list hodil do schránky alebo ho spálil.

Preto hovoríme o *Rossovom paradoxe*.

Predtým, ako vyvodíme poučenie z tohto paradoxu, uvedme niektoré pochybnosti o jeho skutočnej „paradoxnosti“. Už Hansen a kol.³⁰ poukázali na problém so zámenou spojky „alebo“ za spojku „buď – alebo“: v závere úsudku s propozíciami ako koreňmi imperatívov Ross uvádza vylučujúce „buď – alebo“ (*neither – nor*), hoci taký úsudok s vylučujúcou disjunkciou nie je logický platný ani pre propozície, takže by nebolo na tom nič paradoxné, keby záver pre imperatívy nebol intuitívny. V takom prípade by nešlo o paradox.

Druhou pochybnosťou je, že zložky disjunkcie nie sú nezávislé – oba výroky majú ten istý (deikticky určený) predmet. Ak by mali odlišné predmety – ako napr. *Hod' list A do schránky alebo spál' lístok B do kina!*, tak by sme nemali logický dôvod pochybovať o závere.

Tretia pochybnosť sa však týka toho, na základe čoho vieme, že záver úsudku je neprijateľný. Významy výrazov „dať list do schránky“ a „spáliť (ten istý) list“ považujeme za vylučujúce sa predikáty. Preto aj príkazy, ktoré by ich obsahovali a týkali by sa toho istého predmetu, považujeme za reálne neuskutočniteľné. To ale s otázkou logického vyplývania na úrovni výrokovej logiky nesúvisí. V skutočnosti presvedčenie o nevykonateľnosti takého príkazu čerpáme z analytickej teórie *činnosti*, resp. *konania*. Odvodzovanie v pozitívnom práve sa neradi len logickými pravidlami, ale aj pravidlami, ktoré stanovuje analytická teória konania.

Štvrtá pochybnosť sa týka identickosti adresáta zloženej regulácie, ktorá v príklade Rossovho úsudku nevystúpila nijako do popredia, ale v iných príkladoch by mohla. V schéme (Sch1) nie je okolnosť rovnakého adresáta pre príkazy v závere úsudku zachytená. Je známou pravdou, že niektoré činnosti sú súbežne vykonateľné tým istým aktérom (sediť, rozprávať), niektoré nie (rozprávať, mlčať).³¹ Toto rozlíšenie nemusí byť číro logické, ale zrejme má analytický podklad. Tento rozdiel nie je zachytený na úrovni výrokovo-logickej štruktúry. Pre výrokovú logiku však platí princíp, že výroky, ktoré sú reprezentované odlišnými premennými či parametrami, nadobúdajú pravdivostnú hodnotu nezávisle jeden od druhého. Výroky *Peter spí v hornej izbe* (V1), *Peter spí v dolnej izbe* (V2) v tomto zmysle nie sú nezávislé a pri aplikácii pravidla zavedenia disjunkcie (ZD):

$$\begin{array}{l}
 \text{(ZD)} \quad \underline{A} \\
 \quad \quad A \vee B
 \end{array}$$

môžeme naraziť na problém. V úsudku (U11) podľa tohto pravidla:

- (U2) Peter spí v hornej izbe
Peter spí v hornej izbe alebo Peter spí v dolnej izbe,

je zrejmé, že pre záver je kombinácia pravdivosti oboch výrokov vylúčená, pokiaľ rešpektujeme na úrovni „ontológie“ časopriestorových objektov fundamentálny princíp, že jednotlivina sa nemôže vyskytovať na dvoch rôznych miestach v tom istom čase. To znamená, že nie je žiadnym prekvapením, že úsudok (U3):

- (U3) Peter spí v hornej izbe alebo Peter spí v dolnej izbe
Peter spí v hornej izbe a Peter spí v dolnej izbe

nie je ani logicky správny a jeho záver nemôže byť pravdivý. Preto nie je žiadnym paradoxom, keď z dovolenia činnosti α alebo činnosti β vo všeobecnosti nevyplýva dovolenie činnosti α a dovolenie činnosti β v tom zmysle, že musia byť splnené obe zložky disjunkcie.³² Z toho, že: *Môžeš spať v dolnej izbe alebo hornej izbe*, nemáme prečo usúdiť na záver, že to môže byť splnené aj splnením oboch dovolení *Môžeš spať v dolnej izbe* a *Môžeš spať v hornej izbe* samostatne: nemôže byť pravdou *Spíš v hornej izbe* a *Spíš v dolnej izbe*. Ak obe dovolenia majú rovnakého adresáta činnosti, tak ten nemôže konať v tom istom čase na dvoch odlišných miestach. To je princíp konania, ktorý sa zdá byť taký zřejmý, že máme sklon ho považovať za logický princíp.

Zhrnutie: príklad úsudku, ktorý predložil Ross ako logicky paradoxný, takým nie je.

Jedno poučenie z Rossovoho paradoxu však má logickú dimenziu. Z príkazov môžeme bezproblémovo logicky odvodiť len explicitné zložky. Ak niekomu niečo prikážeme, niet logického dôvodu k tomu napríklad disjunktívne pripojiť ľubovoľný iný príkaz. Obdobne sa pre dovolenie rozlišuje silné (explicitné) a slabé (implicitné): z explicitného jednoduchého dovolenia nemôžeme odvodiť disjunkciu pôvodného dovolenia s nejakým ľubovoľným dovolením. Postoje, vyjadrené deontickými modalitami (príkazy a pod.) sa takto podobajú explicitným propozičným postojom.³³

Pri postupe od zložených explicitných regulácií k jednoduchým nevznikajú pre praktických právnikov zásadné problémy. V tomto zmysle právnici už dávno vedia s praktickou presnosťou používať logické pravidlá pre explicitné *disjunktívne*, *vylučujúce* a *kumulatívne* právne regulácie. Disjunktívna regulácia je splnená vtedy, keď je splnená ktorákoľvek jej zložka (môžu byť obe, ak sú uskutočniteľné spolu); vylučujúca (alternatívna) regulácia je splnená vtedy a len vtedy, keď je splnená práve jedna jej zložka (nemôžu byť obe); kumulatívna regulácia je splnená vtedy a len vtedy, keď sú splnené obe jej zložky.

4.2 Logika činnosti verzus analytická teória konania (praxeológia: praktická rozumnosť príkazov)

V oblasti deontických logík vznikol prúd, ktorý za predmet príkazov nepovažuje stav vecí (*Sollen*), ale konanie (*Tunsollen*, *Ought-to-Do*),³⁴ čo môžeme považovať za istý návrat k pôvodnému stanovisku von Wrighta v jeho prelomovej práci *Deontic Logic*.³⁵ Špeciálne môžeme hovoriť o tradícii tzv. logiky činností (*Logic of Action*).³⁶ My sme presvedčení, že tento návrat k činnosti ako predmetu konania je správny.

Na druhej strane vyvstáva otázka skúmateľskej kompetentnosti: Je analytická teória činnosti výlučnou súčasťou skúmania logiky, alebo prekračuje jej skúmateľský záber? Myslíme si, že považovať teóriu konania za súčasť výlučne logiky, je príklad situácie, keď logici prepínajú svoje „sily“ a snažia sa logicky riešiť niečo, čo prekračuje hranice vlastnej kompetencie logiky. Aj preto sa veci nedaria a nemôžeme hovoriť o nejakom všeobecnom konsenze pri

riešení tých najdôležitejších problémov usudzovania v práve medzi logikmi. Akoby stále platil Rescherom dávno vyslovený skeptický názor, že „v oblasti logiky imperatívov v skutočnosti neexistuje ani jediný bod, o ktorom by bola dosiahnutá trvalá zhoda“.³⁷

Nie sama logika, ale skôr interdisciplinárna *analytická teória konania* je tou disciplínou, ktorá má kompetencie riešiť problém vykonateľnosti príkazov, zákazov a dovolení. Ak by sme obmedzili odvodzovanie v práve len na deduktívne pravidlá, ktoré pripúšťajú odvodenie len z explicitne uvedených právnych regulácií, nadmieru by sme oklieštili súbor záverov a ohrozili by sme vykonateľnosť príkazov. Mohol by nastať fenomén Švejka, a adresát príkazu by nevykonal nič, čo by nebolo explicitne prikázané, takto by však nemohol splniť jemu zadaný príkaz.

Konanie je praktická činnosť, a preto má byť regulovaná tak, aby bolo účinná a dosiahli sa ňou stanovené ciele. Je zrejmé, že v takejto teórii konania budú platné okrem iného „rozumné“ (z hľadiska praktického rozumu) (meta)princípy, ktoré sformulujeme pre prípad príkazov:

1. Princíp pravdivej *presupozície* regulácie: Stav, ktorý sa má dosiahnuť vykonaním príkazu, nie je ešte dosiahnutý. Príkaz *Otvor okno!* je prakticky nesplniteľný, ak je okno otvorené.
2. Princíp realizovateľnosti cieľa: Cieľový stav regulácie je konaním subjektu (adresáta) *reálne (prakticky) uskutočniteľný*: Želaný stav je reálny a je v moci subjektu dosiahnuť ho vlastným konaním v stanovenej lehote a danými prostriedkami. Konkretizáciu tohto princípu môžeme nájsť v právnych – napríklad v českom občianskom zákonníku.³⁸ Príkaz, ktorý by požadoval zastavenie západu Slnka za obzor, nie je prakticky zmysluplný, hoci toto zastavenie je logicky možné. Samozrejme, reálna uskutočniteľnosť závisí od technologického rozvoja – čo nebolo pred pár rokmi uskutočniteľné, môže byť dnes už bežné.
3. Princíp *vykonať všetko nutné* pre splnenie príkazu: Vykonaj všetko to, čo je potrebné nato, aby bol splnený príkaz, a pritom nebol porušený iný – rovnocenný alebo silnejší predpis! Adresát príkazu má jednoducho vykonať všetky *sprievodné aktivity*, ktoré – hoci nie sú vyslovené, ale predsa sú nutné na dosiahnutie cieľového stavu opísaného v príkaze. Napríklad ak niekomu prikážeme *Otvor okno!* a on sedí na stoličke vzdalenej 5 metrov od okna, tak aby splnil príkaz, musí vstať zo stoličky, urobiť niekoľko krokov k oknu, rukou uchopiť kľučku, otočiť ňou a otvoriť okno.
4. Princíp *nevykonať nič, čo by bránilo* splneniu príkazu: Nevykonaj nič, čo by bránilo splneniu príkazu, pričom nemá byť porušený iný – rovnocenný alebo silnejší predpis! *Sprievodné aktivity* subjektu *nesmú brániť* vykonaniu explicitnej regulácie. Ak sme dostali príkaz hodiť list do schránky, tak ho nesmieme pred tým spáliť.

Naznačené požiadavky praxeologickej „rozumnosti“ implicitne predpokladajú „rozumného“ adresáta a recipienta príkazu (napríklad aj vo forme zákonného príkazu). Každá právna úprava implicitne, a niektoré právne regulácie dokonca explicitne predpokladajú, že adresát príkazu (zákazu či dovolenia) je priemerne rozumovo nadaná ľudská bytosť – podľa Števéčka³⁹ možno dokonca hovoriť o akomsi „metaprincípe Jozefa Maka“. Každý adresát príkazu je minimálne „človek-milión“, ničím negatívne nevybočujúci z rámca priemernej rozumnosti. Takýto princíp výkladu právnych noriem podľa kritéria priemernej rozumnosti adresátov právnych regulácií obsahuje napríklad český Občiansky zákonník⁴⁰ a podobné výkladové pravidlo obsahuje i Civilný sporový poriadok.⁴¹

Uvedený zoznam praxeologických predpokladov či princípov nie je vyčerpávajúci a ich formulácie sú len predbežným, hrubým návrhom. Keďže situácie pri plnení príkazov sú určované nespočetnými okolnosťami, konkrétna realizácia príkazu vždy závisí od týchto často náhodných okolností, a nie je jednoznačne vopred predikovateľná a opísateľná. Jednoducho musíme predpokladať racionálny subjekt ako vykonávateľa príkazu (zákazu, dovolenia)

a určitú úroveň nielen praktickej rozumnosti, ale aj ústretovosti pri chápaní všeobecne formulovaných regulácií.

Priamočiary logický paralelizmus medzi príkazom a jeho splnením je chybný – od príkazu k jeho vykonaniu (splneniu) nie je číro logická, ale *praxeologická* cesta.

Záver: abduktívne a deduktívne usudzovanie dopĺňajú praxeologické princípy

Ak chceme úspešne usudzovať v oblasti práva, tak okrem abduktívnych pravidiel vysvetľovania a deduktívnych pravidiel zdôvodňovania je vhodné rešpektovať aj pravidlá či princípy teórie konania. Stálo by za to systematickejšie preskúmať analytickú teóriu konania a pozrieť sa aj na líniu, ktorá začala prácou Tadeusza Kotarbinského *Praxeológia*,⁴² ktorý túto teóriu vo svojej učebnici logiky pre právnikov charakterizoval ako „vedu o účinnom konaní“. Neskôr iní – napr. Oskar Lange⁴³ navrhli jej definíciu ako „vedu o racionálnom konaní“. Erudovaný právnik by pri vysvetľovaní a usudzovaní mal rešpektovať pravidlá zo všetkých týchto troch oblastí.

Poznámky

- 1 Ďakujem doc. JUDr. Marekovi Števkovi, PhD., a JUDr. Danielovi Borsíkovi, PhD., za cenné pripomienky a návrhy k pracovnej verzii tejto state. Táto práca bola podporená projektom APVV-0149-12 Analytické metódy v spoločensko-humanitných disciplínach.
- 2 Za pôvodcu teórie abdukcie sa považuje americký logik a filozof Charles Sanders Peirce, ktorý výraz *abdukcia* použil prvýkrát v článku „A Theory of Probable Inference“ v práci *Studies in Logic by Members of the Johns Hopkins University* z roku 1883.
- 3 Pridržiavame sa rozlíšenia, ktoré uvádza Rescher : Rescher, N. (1978): *Peirce's Philosophy of Science*. Critical Studies in His Theory of Induction and Scientific Method. University of Notre Dame, 3, 41 a nasl.: abdukcia u Piercea znamená tvorbu hypotéz k daným pozorovaným faktom a výber (vhodných) z nich (druh indukcie); retrodukcia u Piercea znamená testovanie hypotéz a ich elimináciu (vylučovanie).
- 4 Všetky tri hypotézy sú všeobecné tvrdenia – v prvej a tretej je kvantifikovaný čas a miesto (vždy a všade), v druhej individuum (každý).
- 5 Výraz *hypotéza* je tu použitý vo všeobecno-metodologickom zmysle, nie vo význame, ako sú zvyknutí ho používať právnici – na označenie prvej zložky perfektnej právnej normy (*Ak Hypotéza, tak Dispozícia, inak Sankcia*). V príklade na pravidlo Modus ponens plní antecedent (B: *Nieko nájde stratenú vec.*) úlohu hypotézy v právnom význame. Bližšie o štruktúre právnej normy Gahér, F. (2015): Logická štruktúra právnej normy. In.: LOGIKA PRO PRÁVNÍ PRAXI. Sborník z odborného semináře. Karin Brzobohatá (ed.), Brno: Masarykova univerzita. Ak bude hroziť nedorozumenie, tak na spôsob použitia výrazu *hypotéza* upozorníme.
- 6 Modelov vedeckého vysvetlenia je viac – bližšie o tom napr. Bielik, L. (2012): Abduktívny model (vedeckého) vysvetlenia, *Organon F* 19, 5 – 19, 6.
- 7 Bližšie o tom Bielik, L. (2012): Abduktívny model (vedeckého) vysvetlenia, *Organon F* 19, 5 – 19, 15.
- 8 Pozri napr. §220 ods. 2 Civilný sporový poriadok.
- 9 Jørgensen, J. (1937/38): Imperatives and Logic. *Erkenntnis*, 7, 288 – 296:
- 10 Bližšie o tom pozri výborný prehľad: SVOBODA, V. (2013): *Logika pro Pány, Otroky a Kibice (Filosofický průvodce světem deontické logiky)*. Filosofia, Praha.
- 11 Bicchieri, C. (2006): *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social norms*. Cambridge, IX.

- 12 V trestnom práve sa podobne rozlišujú činy na komisívne a omisívne. Komisívne trestné činy porušujú zákaz určitým konaním, omisívne trestné činy porušujú zákaz nekonaním alebo nedbalým konaním, opomenutím. S podobnou terminológiou sa možno stretnúť aj v iných právnych odvetviach, napríklad v práve občianskom.
- 13 V anglofónnej odbornej literatúre je v tomto význame používaný aj výraz *agent*, ktorý sa niekedy používa aj v českej odbornej literatúre. Vzhľadom na jeho prevládajúce problematické konotácie v našom kultúrnom priestore ho nebudeme používať a niekedy budeme používať aj výraz adresát (normy).
- 14 Lewis, D. (1979): A problem about Permission. in: *Essays in Honour of Jaakko Hintikka*, eds. E. Saarinen - R. Hilpinen - M. Provence-Hintikka, D. Reidel, Dordrecht, 163 - 175.
- 15 Ide o rozlíšenie, ktoré sa napríklad v anglofónnej literatúre vyjadruje spojením *norm following*, resp. *norm conforming*. Bližšie o tom Brennan, G. - Erikson, L. - Goodin, R. - Southwood, N. (2015): *Explaining Norms*. Oxford University Press, Oxford, 195 a nasl.
- 16 Svoboda, V. (2013). *Logika pro Pány, Otroky a Kibice (Filosofický průvodce světem deontické logiky)*. Filosofia, Praha, 183 a nasl.
- 17 Žigo, P. (2010): Kategória času, 172. In: Dolník, J. (ed.) (2010): *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 167 - 217. Napríklad § 442 ods. 1 Občianskeho zákonníka: „Uhrádza sa skutočná škoda, a to, čo poškodenému ušlo (ušlý zisk.“ či § 450 Občianskeho zákonníka: „Z dôvodov hodných osobitného zreteľa súd náhradu škody primerane zníži.“ Podobne Ústava Slovenskej republiky, Čl. 102, v ktorom sú vyjadrené kompetencie prezidenta (*zastupuje, prijíma, zvoláva, podpisuje, vymenúva, odvoláva* a pod.).
- 18 Je to ekvivalentná parafráza citácie z Občianskeho zákonníka § 135 ods. (1): *Kto nájde stratenú vec, (ten) je povinný ju vydať vlastníkovi*.
- 19 Ide o všeobecno-metodologický pojem hypotézy, nie právny pojem ako zložka perfektnej právnej normy.
- 20 Občiansky zákonník, §20, ods. (2).
- 21 Je to kvôli lepšiemu vysvetleniu skrátená citácia: Občiansky zákonník, §635, ods. 1.
- 22 Hoci právnici v praxi zrejme nemajú problém so správnym pochopením štruktúry perfektnej právnej normy, predsa takto chybné je vysvetľovaná jej štruktúra vo väčšine učebníc teórie práva v prostredí bývalého Československa - napríklad: Knapp, V. (1995). *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 155; Prusák J. (2001): *Teória práva*. Učebné texty právnickej fakulty UK Bratislava, 223 a nasl.; Ottová, E. (2006). *Teória práva*. 2. dopl. a prepracované vyd., Heuréka, 218.
- 23 Ide o akýsi jazykový relik, ktorý sa dochoval hádam len v právnych textoch, pretože slovenská jazykoveda výraz *ibaže* nepovažuje za spojku už dávnejšie (výnimkou sú Pravidlá slovenského jazyka (2013)), ale za časticu, ktorá sa významovo nelíši od častice *iba*. Bližšie o tom: Dvonč, L. - Horák, G. - Miko, F. - Mistrík, J. - Oravec, J. -Ružička, J. - Urbančok, M. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 772, resp. plní úlohu odporovacej spojky *ale* bez zachytenia podmienkového vzťahu - bližšie o tom: <http://slovniky.korpus.sk/?w=ibaže>.
- 24 O vyjadrovaní logických spojok v nemeckých právnych normách pozri Gahér, F. (2015): Nástrahy a odporúčania logiky pri preklade právneho textu slovenčina : nemčina. In: Ďuricová, A. (ed.): *Od textu k prekladu X*. Jednota tlumočníkú a prekladateľú, Praha, 7 - 27.
- 25 Občiansky zákonník, §43b, ods. (2).
- 26 Občiansky zákonník, § 749, ods. (2).
- 27 Bližšie o tom: Gahér, F. (2015): Logika verzus jazykoveda o vetných spojkách. *Organon F* 22, č. 3, 395 - 424, s. 421.
- 28 Bližšie o tom: Svoboda, V. (2013): *Logika pro Pány, Otroky a Kibice (Filosofický průvodce světem deontické logiky)*. Filosofia, Praha.; stručný prehľad o tom: Hansen, J. 2008: Is there a Logic of Imperatives? <http://icr.uni.lu/leonvandertorre/papers/essli08.pdf>.
- 29 Ross, A. (1944): Imperatives and Logic. *Philosophy of Science*, Vol. 11, No. 1, pp. 30 - 46, s. 35.
- 30 Hansen, J. - Pigozzi, G. - van der Torre, L. (2007): *Ten Philosophical Problems in Deontic Logic*. Dagstuhl Seminar Proceedings 07122, Normative Multi-agent Systems, 3. <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2007/941>.

- 31 Tento problém analyzovali už napr. stoici. Keďže sa dá predpokladať, že predikáty, ktoré sa analyticky vylučujú vzhľadom na ten istý podmet, by mali byť vo vhodnej konceptuálnej sústave zachytené pomocou vzťahu negovania, rozpracovali k tomu sofistikovanú teóriu negovania. Bližšie o tom Gahér, F. 2006: *Stoická sémantika a logika z pohľadu intenzionálnej logiky*. 2. doplnené vydanie, Univerzita Komenského, Bratislava, s. 13a nasl.
- 32 Napríklad Hilpinen v Hilpinen, R.: Deontic Logic. In: Goble, L. (ed.) (2001): *The Blackwell Guide to Philosophical Logic*. Blackwell Publishing, 159 -182, to pripisuje pragmatickej stránke disjunktívneho dovolenia (s. 167).
- 33 Bližšie o tom napr. Duží, M. – Materna, P. (2012): *TIL jako procedurální logika*. aleph, Bratislava, 213 a nasl.
- 34 Bližšie o tom: Castañeda, H.-N. (1972): On the Semantics of the Ought-to-Do. *Synthese*, 21, 449 – 468.
- 35 Wright, G. H. (1951): Deontic Logic: *Mind*, 60, No. 237, 1 – 15.
- 36 Napríklad: Segerberg, K. (1992): Getting Started: Beginnings in the Logic of Action. *Studia Logica*, 51, 347 – 378.
- 37 Rescher, N. (1966): *The Logic of Commands*. London: Routledge&Kegan Paul, 7.
- 38 Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník § 580 ods.(2): „Neplatné je právni jednání, pokud má být podle něho plněno něco nemožného.“
- 39 Túto formuláciu mi navrhol doc. JUDr. M. Števíček, PhD., a upriamil moju pozornosť na citácie v uvedených právnych prameňoch.
- 40 Zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník § 4:
„(1) Má se za to, že každá svéprávní osoba má rozum průměrného člověka i schopnost užívat jej s běžnou péčí a opatrností a že to každý od ní může v právním styku důvodně očekávat.
(2) Činí-li právní řád určitý následek závislým na něčí vědomosti, má se na mysli vědomost, jakou si důvodně osvojí osoba případu znalá při zvážení okolností, které jí musely být v jejím postavení zřejmé. To platí obdobně, pokud právní řád spojuje určitý následek s existencí pochybnosti.“
- 41 Civilný sporový poriadok Čl. 11, ods. 2:
„Pri posudzovaní obsahu úkonov strán sporu sa predpokladá, že každá fyzická osoba konajúca ako strana sporu alebo za stranu sporu má rozumové schopnosti na úrovni priemernej spôsobilej osoby schopnej vnímať a posúdiť v styku so súdom zmysel a účel konania, ako i jazykové vyjadrenie právnych noriem obsiahnutých v tomto zákone.“
- 42 Kotarbiński, T. (1972): *Praxeologie*. Praha: Akademia.
- 43 Lange, O. (1966): *Politická ekonomie*. Praha: Akademia.